

Е. В. Галицька,
кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів,
Національний університет “Києво-Могилянська академія”,
E-mail: eleonora.galytska@ukma.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4155-6921>

Моральна статистика: історичний аспект

Розглянуто витоки зародження моральної (у сучасному розумінні – кримінальної) статистики. Розкрито поняття “моральна статистика”, розглянуто кримінологічні ідеї і судження в працях мислителів античності й у процесі становлення та розвитку кримінологічних досліджень.

Зазначено, що у 2022 р. виповнюється 220 років з дня народження одного з перших і найвизначніших діячів у галузі кримінальної статистики, видатного французького статистика А. Геррі, який ввів у науковий обіг поняття “моральна статистика”. Висвітлено етапи його життєвого шляху і наукової спадщини, зокрема його внесок у розробку зазначеної проблематики. Акцентовано увагу на перших спробах статистичного дослідження явищ і процесів у галузі моральної статистики.

Визначено роль А. Кетле як засновника нової статистичної школи, його вплив на статистичну науку і статистиків XIX ст., а також його внесок у розробку питань моральної статистики. Обґрунтовано, що завдяки емпіричним дослідженням ученого, який розглядав злочинність як об’єктивне соціальне явище, сформувався соціологічний напрям при вивченні злочинності, а фахівці почали широко застосовувати статистичні методи.

Висвітлено внесок одного із завзятих послідовників А. Кетле, А. Вагнера, в розробку теорії статистики. Використовуючи так звану моральну аналітику, на основі даних статистики самогубств він розглядав поведінку людини з позиції психологічних мотивів. Підкреслюючи аналітичне значення статистичної таблиці, А. Вагнер намагався пояснити, яким способом таблиця дає змогу встановити причинні залежності між явищами.

Розглянуто значний внесок, який зробив О. Еттінген у розробку теоретико-методологічних питань статистики, використовуючи статистичні дані моральної статистики. Автор наводить абсолютні дані щодо самогубств (у середньому за п’ятирічний період) у Франції за періоди з 1826–1830 до 1856–1860 рр. і робить відповідні висновки. При цьому він обґрунтовує важливість і значення застосування як відносних, так і середніх статистичних показників у дослідженнях соціально-етичних явищ.

Проаналізовано результати опрацювання окресленої проблематики Г. Майером. Використовуючи матеріали своїх статистичних досліджень, він звертав увагу на закономірності суспільних явищ, зокрема при вивченні статистики злочинності, що давало можливість сформулювати обґрунтовані висновки.

Викладено позицію прихильника соціологічного напрямку розвитку статистики як науки П. Дюфо, який вважав, що об’єктом статистичного дослідження слугують моральні (соціальні) факти, та вивчав застосування методу спостереження в науках моральних і політичних.

Ключові слова: моральна статистика, кримінологічні ідеї й судження, кримінологічні дослідження, злочинність, статистичні показники.

Вступ. У статистичному словнику дається таке визначення моральної статистики: розділ соціальної статистики, що вивчає явища та процеси в суспільному житті населення і його окремих соціальних групах, характеризуючи моральний вигляд людини і суспільства загалом. Найважливішу частину розділу складають показники, що характеризують негативні явища в суспільстві: злочинність, цивільні й адміністративні правопорушення, порушення законності, а також такі соціально небезпечні явища, як бродяжництво, проституція, алкоголізм, наркоманія [8].

Моральна статистика – це особливий напрям статистичних досліджень, який включав збирання кількісних даних щодо моральних та інтелектуальних характеристик різних верств населення, а також їх умов життя та праці. З появою моральної статистики виникла можливість диференціації соціально-статистичної інформації, яка базувалася на достовірних кількісних даних про конкретні проблеми соціальної дійсності, що стало основою для формування бази даних майбутніх емпіричних соціологічних досліджень. Представники моральної статистики (А. Геррі, А. Кетле, А. Вагнер та ін.) особливу увагу приділяли аналізу бідності як соціального явища, рівню освіти населення, показникам моральної статистики тощо.

Слід зауважити, що процес становлення і розвитку кримінологічних ідей, судження щодо сутності злочинів, їх причин, методів протидії їм, особистісних характеристик злочинців, міркування

про зв'язок злочинності з соціальними умовами суспільства висвітлювалися ще у працях мислитель античності (табл. 1, за даними [11]).

Таблиця 1

Кримінологічні ідеї і судження в працях мислителів античності

Прізвище, період	Сутність ідей, суджень, міркувань
Демокрит (460–370 рр. до н. е.)	Визначив причини злочинних пороків і провів паралелі між причинами злочинів і відсутністю спонукання до добродесності через моральні та розумові пороки; вказував на роль виховання у попередженні виникнення цих пороків, а також загрози покарання, їх допоміжну роль тощо
Протагор (480–411 рр. до н. е.)	Високо оцінював попереджувальний вплив покарання, близько підійшов до ідеї спеціальної та загальної превенції тощо
Платон (427–347 рр. до н. е.)	Першим із мислителів указав на особистісно мотиваційну природу соціальних норм, визначив мотиви людської поведінки, що призводять до злочинів; розкрив положення щодо соціальних перетворень як фактора, що перешкоджає злочинності, тощо
Аристотель (384–322 рр. до н. е.)	Обґрунтував думку щодо соціальної, а не тільки особистісно мотиваційної природи злочинів, розмірковував щодо причин їх скоєння; розробив концепцію стримування злочинності; акцентував увагу на важливості попереджувальної ролі покарання тощо
Цицерон (106–43 рр. до н. е.) та інші римські юристи	Розвинули основні положення давньогрецьких філософів; приділяли особливе значення нормативно-правовому регулюванню поведінки людей, зокрема у напрямі комплексної оцінки соціальної, моральної та правової природи злочинів

У процесі становлення та розвитку кримінологічних досліджень злочинність виділяється як предмет аналізу. Формується багато теорій, які по-різному пояснюють природу та витоки злочинності, пропонують різні способи її попередження. З часом було розроблено основні підходи до вивчення причин злочинності. Серед цих підходів, зокрема, такі: 1) визначення антропологічних рис злочинця; 2) аналіз особистісних якостей та впливу волі самої людини на скоєне їм діяння; 3) теологічний підхід. Основи, закладені мислителями античності, їх ідеї та міркування розвивалися, формуючи фундаментальні засади майбутніх досліджень. Водночас розуміння та поглиблення правових аспектів і розробка питань щодо природи злочинної поведінки ще не дозволяли сформулювати уявлення про злочинність як об'єктивно існуюче явище, окреслити наукові засади цього напрямку досліджень.

Слід зазначити, що витоки, основи статистичних досліджень населення були закладені представниками школи політичної арифметики. Зокрема, Джон Граунт (1620–1674), вивчаючи природний рух населення Лондона, вперше застосував статистичний метод до вивчення масових соціальних явищ, сформулював основні принципи його наукової реалізації [1]. Йоганн Петер Зюссмільх (1707–1767) пояснив закономірності розвитку таких природних процесів, як народжуваність, смертність, плідність. Саме йому відводять ключову роль у заснуванні систематичного збирання статистичних даних щодо населення [2].

Результати дослідження. Поняття “моральна статистика” ввів у науковий обіг один із перших і

найвизначніших діячів у галузі кримінальної статистики, видатний французький статистик Андре-Мішель Геррі (André-Michel Guerry, 1802–1866), 220 років з дня народження якого відзначали у 2022 р. Він народився в Турі, Ендр-і-Лаур, вчився в Імперському коледжі Туру (нині лицей Декарта, заснований у 1807 р.), потім вивчав право в Університеті Пуатьє. Приблизно у 1824–1825 рр. переїхав до Парижа і почав працювати як королівський адвокат. Невдовзі був прийнятий на роботу в Міністерство юстиції, де працював з даними статистики злочинності у Франції. Ця інформація збиралася Головним управлінням кримінального правосуддя Франції – першою централізованою національною системою звітності щодо злочинності. А. Геррі з захопленням працював над такою інформацією, оскільки це була можливість з'ясувати емпіричні закономірності розвитку процесів, пов'язаних зі злочинністю, та законів, що їх описують. Він відмовився від активної юридичної практики та присвятив своє життя дослідженням у галузі моральної статистики Франції [12].

Перша праця А. Геррі в галузі моральної статистики (великий односторонній аркуш) з трьома статистичними картами була підготовлена разом з венеціанським географом А. Бальбі у 1829 р. На картах департаменти Франції були закрашені відповідно до певного виду злочинів: проти особистості та власності [12].

У 1832 р. А. Геррі презентував у вигляді таблиць і тематичних карт результати свого дослідження з моральної статистики Франції, які були опубліковані у 1833 р. під назвою “Досвід мораль-

ної статистики Франції” (“Essai sur la statistique morale de la France”). Ця публікація вийшла двома роками раніше за одну з найважливіших робіт у галузі статистики – працю А. Кетле “Про людину та розвиток її здібностей, або досвід соціальної фізики” (“Sur l’homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale”, 1835 р.). У 1860 і 1864 рр. вийшли з друку перше і друге видання наукової праці А. Геррі “Моральна статистика Англії порівняно з моральною статистикою Франції» (“Statistique morale de l’Angleterre compare, avec la statistique morale de la France”), при цьому російський переклад другого видання вийшов уже в 1867 р. [4]. У цих працях А. Геррі виходив з положення, що в кожному суспільному союзі існує певна схильність до злочинів, і з огляду на це вважав, що на основі обробки численного кримінально-статистичного матеріалу можна визначити мотиви злочинності. Ці дві наукові праці вченого користувалися широкою популярністю і були премійовані французькою академією наук у галузі “статистика” (1833; 1864).

А. Геррі обґрунтовував поділ статистики на документальну (числовий виклад фактів без пояснень) та аналітичну (групування фактів за визначеними галузями знань) як доповнення до документальної [13]. Науковець розглядав статистику як простий набір аналітичних прийомів, а її роль зводив до розкладання, групування даних і короткого викладу результатів дослідження безпосередньо в таблицях та у графічних зображеннях, іноді навіть без пояснювального тексту. Аналітичні прийоми, які застосовував вчений, були не придатні для дослідження причинно-наслідкових зв’язків між явищами, що спостерігалися. Юлій Едуардович Янсон (1835–1893), видатний статистик XIX ст., випускник Київського університету Св. Володимира причиною цього вважав те, що в галузі моральної статистики щодо моральної аналітики А. Геррі зробив тільки перші й досить поверхневі досліді [3, с. 227]. Він уперше ввів облік мотивів злочинів, але вважав, що будь-які міркування про зв’язок явищ, їх причини та висновки мають бути за межами статистики [10, с. 155]. Але слід зазначити, що його вчення щодо аналітичної статистики сприяло виокремленню статистики населення, яка згодом увійшла до демографії.

У своїй науковій праці “Досвід моральної статистики Франції” А. Геррі охарактеризував рівень злочинності та самогубств із поділом сукупності за статтю та віком, регіоном Франції та сезоном року. По суті вчений уможливив розгляд дій людини з позиції соціальних законів. Він не тільки продемонстрував рівень самогубств у розрізі департаментів Франції, а зібравши всі передсмертні записки, виявлені поліцією в Парижі за чотири роки, класифікував їх за очевидними мотивами самогубств. По суті це були перші спроби вивчен-

ня явищ і процесів цієї важливої сфери моральної статистики.

Характерна особливість досліджень А. Геррі – широке використання табличного й, особливо, графічного методів. Вагомий внесок у розвиток і застосування графічного методу полягав не тільки у використанні відомих на той час картограм і діаграм порівняння й динаміки, а й у побудові (вперше!) графічних зображень різних рядів розподілу. Ю. Янсон зазначав, що зрозумілість й наочність таблиць полегшується побудовою кривих, графічними і картографічними зображеннями, якими так майстерно вміють користуватися французи на чолі з Геррі [3, с. 234]. Карти і графічні зображення, прикладені до тексту наукових праць А. Геррі, становлять, на думку Ю. Янсона, найбільш суттєву частину, в якій текст служить поясненням; крім того, вони мають історико-науковий інтерес як способи викладення результатів статистичного дослідження, що передують зробленому у цьому плані А. Кетле [13, с. 228].

Дослідження А. Геррі вважають початком наукової розробки цієї проблематики, а його самого не без підстав називають батьком моральної статистики. Але слід зазначити, що народження моральної статистики сучасного типу переважно пов’язують з діяльністю всесвітньо відомого бельгійського статистика, засновника нової статистичної школи Адольфа Жака Кетле (Lambert Adolphe Jacques Quetelet, 1796–1874). Дослідники історії статистики розглядають його (разом з А. Геррі) як засновника моральної статистики та стверджують, що саме завдяки йому ця галузь статистики сприяла розвитку інших соціальних наук.

Першою статистичною працею А. Кетле, що мала на меті зробити доступною для широкого загалу теорію Лапласа, була праця “Популярний виклад розрахунків імовірностей” (“Instructions populaires sur le calcul des probabilités”, 1828 р.), наступні його праці являли собою спробу застосувати цю теорію до моральної та демографічної статистики. Найважливішою з цієї наукової проблематики вважається праця “Про людину та розвиток її здібностей, або досвід соціальної фізики” (1835 р.) і друге, перероблене та доповнене видання під назвою “Соціальна фізика, або Досвід про розвиток здібностей людини” (“Physique sociale, ou essai sur le développement des facultés de l’homme”, 1869 р.). Епіграфом до його праці “Про людину та розвиток її здібностей” наведено вислів П’єра Сімона Лапласа (1749–1827): застосуємо до наук політичних і моральних метод, обґрунтований на спостереженнях і обчисленнях, той самий метод, який зробив нам стільки користі при вивченні природничих наук [5]. А. Кетле створив особливу науку – соціальну фізику, яка, за словами Ю. Янсона, є першою спробою побудувати статистику на міцних індуктивних і наукових основах [13, с. 10].

У цій фундаментальній праці, зокрема у третій частині, найважливішій для статистики, розглядається розвиток моральних і розумових здібностей людини, досліджуються такі явища, як розумові хвороби, самогубства, схильність до злочину. А. Кетле доводить у своїх дослідженнях наявність стійких закономірностей у суспільних явищах і показує, що кількість злочинів, самогубств, шлюбів майже не змінюється з року в рік. Відповідно до своєї теорії про “середню людину”, вчений вказує на способи, якими можна визначити її в різних аспектах, зокрема в розумовому та моральному – за результатами діяльності людини. Значну частину своєї праці науковець присвячує моральній статистиці. Результати досліджень з цієї проблематики дозволили автору дійти таких висновків: число злочинів залежить від: віку злочинців; статі злочинця; клімату і температури повітря в певній країні або місцевості. Освіта не впливає на кількість злочинів, але А. Кетле підкреслює, що для правильності висновків необхідно розрізняти освіту “розумову” (для здобуття грамотності) та “моральну”. Бідність, зазначає вчений, впливає тільки в тому разі, якщо поряд з нею процвітає розкіш.

У своєму дослідженні “Соціальна система і закони, що нею керують” (“Du Système Social Et Des Lois Qui Le Régissent”, 1848 р.) А. Кетле аргументує необхідність і важливість вивчення людини і законів, які її стосуються [6, с. 4]. Об’єктом дослідження є людина у своєму фізичному, розумовому і моральному розвитку. Учений підкреслює, що між фізичною природою людини та її моральними й розумовими якостями існує тісний зв’язок [6, с. 60]. Інтелектуальні та моральні якості людини досліджуються тим самим методом, що і фізичні. При цьому науковець акцентує увагу на тому, що фізичні якості людини раніше вже досліджувалися, а розумові та духовно-моральні – майже ні. За висловом самого А. Кетле, це прекрасний предмет наукових досліджень, що залишився зовсім непорушеним. За основу моральної статистики він розглядає моральні якості людини у зв’язку із фізичними. Вчений вважає, що людині властива загальна схильність до злочинів, яка зростає досить швидко до досягнення зрілого віку. На його думку, максимум цієї властивості людини припадає на 24 роки, але для різних злочинів цей вік різниться. Наприклад, зазначає автор, схильність до самогубств помітно зростає з віком і збільшується постійно до глибокої старості [6, с. 89–90].

Якщо А. Геррі загалом заперечував учення А. Кетле (у книзі [15] А. Геррі взагалі називають супротивником А. Кетле), то відомий економіст і статистик, професор Берлінського університету Адольф-Генріх-Готгільф Вагнер (Adolph Heinrich Gotthilf Wagner, 1835–1917) був одним із завязитих його послідовників. Як і А. Кетле, він вважав що немає різниці між законами морального та фі-

зичного світу. У науковій праці “Закономірність у начебто довільних людських діях з точки зору статистики” (Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkührlichen menschlichen Handlungen vom Standpunkte der Statistik, 1864 р.), яку він присвятив статистичному дослідженню шлюбно-го головним чином самогубствам, розглядаючи поведінку людини з позиції психологічних мотивів. А. Вагнер доводив детермінізм А. Кетле до соціального фаталізму, вважаючи вплив статистичних законів таким великим і всеосяжним, що саме їх здійснення справляє фаталістичний вплив [14].

Ю. Янсон вважав, що у питанні про приречення і непереборення природних законів і їх фаталістичний характер А. Вагнер іде далі, ніж А. Кетле. Цю непереборність законів, що керують людиною, А. Вагнер пояснює прикладом, який ілюструє гіпотетичну державу. В ній один закон наперед встановлює число самогубств і розподіляє це число за статтю, віком і т. д., інші – приписують число злочинів, які повинні відбутися, та вироків, що засуджують і виправдовують за вчиненими злочинами. У вигаданій державі також за жеребом призначаються особи, які повинні здійснити ці злочини [14, с. 39–41]. Але у застосуванні моральної аналітики А. Вагнер успішно переніс на німецький ґрунт метод, пропонувавший А. Кетле, використавши його у найцікавішій сфері моральної статистики – статистиці самогубств [3, с. 231].

Значний внесок А. Вагнер зробив у постановку та розроблення теоретичних питань табличного методу, зокрема у частині не тільки розкриття сутності та значення статистичних таблиць в аналізі статистичних даних, а й визначення цілей і завдань, які можна розв’язати з їх допомогою. На думку науковця, таблиці дають змогу:

- компактно й наочно зіставляти та групувати дані статистичного спостереження;
- здійснювати загальний огляд наведених статистичних даних;
- візуально виконувати критичну перевірку первинних даних.

Також, як зазначає Ю. Янсон, таблиці є основою і необхідною підготовчою роботою для створення графічного або образного зображення. Однак головне її значення вчений вбачав у тому, що правильно побудована статистична таблиця уможливує вираження функціонального відношення між статистичним об’єктом і впливами на нього [3, с. 159–160].

Підкреслюючи аналітичне значення статистичної таблиці, А. Вагнер намагався пояснити, яким способом вона дозволяє встановити причинні залежності між явищами. Його робота, за висловом Ю. Янсона, являє собою досвід методико-статистичного дослідження самогубства як функції різнорідних причин. З допомогою проведених спостережень та із застосуванням табличного-

го групування досліджуються дії різних причин, знайдених і точно визначених (вимірних) щодо як певного явища, так і інших явищ. Це дає змогу зробити висновки, логічна правильність яких перевіряється законами мислення, а дійсна, що відповідає реальності, правильність – законами ймовірності [3, с. 160–161].

Використовуючи статистичні дані моральної статистики, значний внесок у розробку теоретико-методологічних питань статистики зробив професор Дерптського університету Олександр Костянтин фон Еттінген (Alexander Konstantin von Oettingen, 1827–1905). Головною працею вченого вважають перший том видання “Моральна статистика і християнська етика” (Die Moralstatistik und die christliche Sittenlehre, 1868 р.), що вийшло російською у перекладі Ю. Янсона. Після виходу цієї праці О. Еттінгена стали вважати засновником соціальної етики. У галузі статистики вчений приділяв велику увагу розкриттю аналітичного значення статистичної таблиці, зробив першу спробу теоретичного обґрунтування відносних статистичних показників і окреслив одну з найважливіших особливостей кожного статистичного показника – єдність якісного і кількісного відображення певної властивості того чи іншого явища в конкретних умовах місця і часу.

О. Еттінген визначав необхідність і значення відносних величин для статистичного дослідження явищ і процесів соціального життя людини. Він підкреслював, що перетворення абсолютних числових даних у відносні, однієї величини в іншу, полегшує не тільки загальний огляд, а й слугує засобом для оцінювання достовірності висновку. Науковець наводить абсолютні дані щодо самогубств у Франції за періоди 1826–1830 рр. до 1856–1860 рр. (у середньому за п’ятирічний період) і робить висновок, що ці “абсолютні числа” не дають ясного розуміння щодо щорічного зростання в країні частки, або екстенсивності, самогубств, конкретизуючи свій вислів розрахунком відносної величини. Він переконаний, що перетворення абсолютних даних у відносні шляхом віднесення однієї величини до іншої не тільки полегшує загальний огляд, а й слугує засобом для оцінки достовірності висновку [3, с. 191]. Також О. Еттінген обґрунтував важливість і значення застосування як відносних, так і середніх статистичних показників у дослідженнях соціально-етичних явищ, при цьому одним із перших порушив питання щодо вибору бази порівняння під час розрахунку відносних величин. Учений неодноразово акцентував на необхідності поєднання якісного змісту показника з його кількісним вимірником. Так він зазначає, що для встановлення “інтенсивності злочинності” в цілому в країні чи в місті слід не просто визначити відношення числа злочинів до загальної кількості населення, а брати до уваги тільки те населення,

яке здатне здійснювати злочини, наприклад населення старше певного (припустимо 14-літнього) віку [3, с. 197].

Незважаючи на те, що запропоновану вченим термінологію та класифікацію відносних величин не можна визнати вдалою, саме він зробив першу спробу їх класифікації, розмежовуючи абсолютні та відносні величини, а також поділяючи їх на так звані відношення екстенсивності й інтенсивності. Термінологічно різні види відносних величин він ув’язував з поняттям “частка” в контексті теорії ймовірності. Використовуючи дані статистики самогубств у Франції, О. Еттінген детально розглянув методику розрахунку відносних показників, за сучасної термінології – відносних величин порівняння, структури, координації та інтенсивності [3, с. 191–195].

Георг Майєр (Georg Mayer, 1841–1925), видатний німецький статистик-теоретик, не був безумовним прихильником поглядів А. Кетле. Зокрема, Г. Майєр визначав, що у моральній статистиці А. Кетле проявилось антисоціальне, суто фізичне розуміння “середньої людини”, перебільшення її оцінки, особливо у відомому “бюджеті злочинів”, тобто бюджеті, який сплачується з разуючою правильністю (бюджет тюрми, каторги і ешафоту) [7, с. 429]. Г. Майєр, дослідивши наукові праці А. Кетле та його послідовників, дійшов, за власним визначенням, заключного висновку, що теорією щодо існування обумовленого бюджету злочинів слід нехтувати [7, с. 450].

Як і його знаменитий співвітчизник Й. Зюсмілх, Г. Майєр шукав закономірності суспільного життя, зробив спробу визначити конкретні економічні причини злочинності. Він вивчав склад злочинців за різними ознаками: статтю, віком, сімейним станом тощо; аналізував співвідношення між обвинувальними та виправдувальними вирокками за вчиненими злочинами. Використовуючи матеріали своїх статистичних досліджень, науковець зазначав, що повторюваність цифр за певними явищами, зокрема за вчиненими злочинами, значно змінюється за роками і це є найкращим доказом закономірності суспільних явищ. При цьому він завжди прагнув використовувати тільки порівнянні статистичні дані.

Для компактного й наочного подання статистичних даних, їх узагальнення й аналізу Г. Майєр використовував графічний метод, віддаючи перевагу площинним діаграмам. Так, у науковій праці “Закономірність суспільного життя” (Die Gesetzmässigkeit im Gesellschaftsleben, 1877 р.) він для ілюстрації своїх статистичних висновків використав діаграму, яка, на його думку, наочно представляє зміни окремих злочинів проти власності та особистості, а для порівняння соціально-статистичних висновків на діаграмі наведено криві цін на хліб (жито) та еміграції [7, с. 445]. Учений

установив, що на збільшення кількості злочинів найбільше впливає зростання ціни на хліб, суттєвий вплив також справляє еміграція. Злочинність зменшується зі зростанням потоку малозабезпечених в економічному аспекті емігрантів і навпаки, вона збільшується, якщо збільшується потік таких іммігрантів [7].

Слід зазначити, що у своїх пізніших працях Г. Майер доповнює й уточнює визначення графічних зображень статистичних величин та їх класифікацію. Так, він визначає графічні зображення як сукупність прийомів, що застосовуються з метою наочного зображення статистичних результатів: діаграми – як геометричні зображення статистичних цифрових співвідношень; картограми – як зображення статистичних відношень на географічній карті [9, с. 59]. Учений також зробив одну з перших спроб періодизації статистичної науки, в його працях висвітлено окремі теоретичні питання табличного методу та методу узагальнюючих характеристик, зокрема відносних величин, тощо [10].

Прихильником соціологічного напрямку розвитку статистики як науки, найбільшим прибічником А. Кетле у Франції був П'єр Арман Дюфо (Pierre-Armand Dufeu, 1795–1877) – французький журналіст, письменник, економіст, суспільний діяч, спершу викладач, а потім – директор Інституту для сліпих у Парижі. Він вважав, що об'єктом статистичного дослідження слугують соціальні

факти, проте, на відміну від А. Кетле, не вважав закони розвитку та руху суспільства незмінними.

У науковій праці “Метод спостереження та його застосування в науках моральних і політичних” (1866 р.) учений акцентує увагу на необхідності відкриття й застосування таких законів, які б визначали напрям руху і розвитку суспільства, еволюційних процесів у поступовому ході людства. Він зазначає, що факти моральні (соціальні) є продуктами постійних і правильно діючих причин, дія яких визначається законами. Ці закони пізнаються при спостереженні даних у серіях фактів, у яких випадкові відхилення врівноважуються і в такий спосіб з'ясується основне відношення причини до дії [14, с. 36].

Висновки. Дослідження історії формування та розвитку моральної статистики є надзвичайно важливим як з погляду ретроспективи, так і для глибокого розуміння її сучасного стану. Особливо зростає актуальність вивчення явищ і процесів у суспільному житті населення та його окремих соціальних груп на сучасному етапі розвитку суспільства. Це насамперед стосується удосконалення системи показників кримінальної статистики. Проте не слід забувати, що теоретико-методологічні основи науки про моральні аспекти явищ і процесів у суспільному житті населення були закладені вченими попередніх поколінь, а результати наукових досліджень багатьох із них не втратили своєї актуальності і сьогодні.

Список використаних джерел

1. Галицька Е. В. Джон Граунт: до 400-річчя з дня народження. *Статистика України*. 2020. № 4. С. 94–95.
2. Галицька Е. В. Йоганн Петер Зюссмільх (1707–1767). *Статистика України*. 2017. № 4. С. 103–104.
3. История и теория статистики в монографиях Вагнера, Рюмелина, Эттингена и Швабе / пер. с нем.; под ред. и с доп. проф. Ю. Янсона. Санкт-Петербург: Изд-во Л. Ф. Пантелеева, 1879. 267 с.
4. История приложения чисел к наукам нравственным. Исследования А. Герри с предисловием А. Вагнера. Санкт-Петербург, 1867. I–XV + 57 с.
5. Кетле А. Человек и развитие его способностей, или Опыт общественной физики. Т.1. Санкт-Петербург: Издание О. И. Бакста, 1865. I–XII + 228 с. URL: https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_003835498?page=1&rotate=0&theme=white
6. Кетле А. Социальная система и законы ею управляющие. Санкт-Петербург: Издание Н. Полякова и Ко, 1866. 313 с. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003577415/
7. Майер Г. Закономерность в общественной жизни. Теория статистического метода. Статистика народонаселения. Нравственная статистика / пер. с нем. Н. Н. Романова, просмотр. и дополн. В. Э. Деню; под ред. проф. А. И. Чупрова. Москва, 1899. 482 с.
8. Статистический словарь / глав. ред. Королев М. А. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Финансы и статистика, 1989. 623 с.
9. Чекотовський Е. В. Статистичні методи. Історія і теорія: навч. посіб. Київ: Знання, 2016. 191 с.
10. Чекотовський Е. В. Історія статистичної науки: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 495 с.
11. Шиханцов Г. Г. Криминология: учеб. для вузов. Москва: Зерцало-М, 2001. 359 с.
12. Friendly M. The life and works of André-Michel Guerry. *Sociological Spectrum*. 2022. Vol. 42, Issue 4–6. P. 233–259. URL: <https://doi.org/10.1080/02732173.2022.2078450>
13. Янсон Ю. Направление в научной обработке нравственной статистики. Введение в сравнительную нравственную статистику. Санкт-Петербург: Типография К. Вульфа, 1871. Вып. 1. Кетле – Вагнер, Дюфо – Герри. 1871. 284 с.

14. Янсон Ю. Теория статистики. 5-е изд., с 18-ю диаграммами в тексте. Санкт-Петербург: Издание Юридического Книжного Магазина Н. К. Мартынова, 1913. 615 с.
15. Плошко Б. Г., Елисеєва І. І. История статистики: учеб. пособие. Москва: Финансы и статистика, 1990. 295 с.

References

1. Galytska, E. (2020). Dzhon Hraunt: do 400-richchia z dnia narodzhennia [In Memory of J. Graunt: to the 400th anniversary of his birth]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 4, 94–95 [in Ukrainian].
2. Galytska, E. (2017). Yohann Peter Ziussmilkh (1707–1767) [Johann Peter Sussmilch (1707–1767)]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 4, 103–104 [in Ukrainian].
3. Yanson, Yu.E. (1879). *Istoriya i teoriya statistiki v monografiyakh Vahnera, Ryumelina, Ettingena i Shvabe* [History and theory of statistics in the monographs of Wagner, Rümelin, Oettingen and Schwabe]. Saint Petersburg: Izdatelstvo L. F. Panteleeva [in Russian].
4. Guerry, A. (1867). *Istoriya prilozheniya chisel k naukam npravstvennym. Issledovaniya A. Herry s predisloviem A. Vagnera* [The history of the application of numbers to the moral sciences. Studies by A. Guerry with a foreword by A. Wagner]. Saint Petersburg [in Russian].
5. Quetelet, A. (1865). *Chelovek i razvitie ego sposobnostey, ili Opyt obshchestvennoy fiziki* [The man and the development of his abilities, or Social physics experience]. Saint Petersburg: Izdanie O. I. Baksta. Retrieved from https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_003835498?page=1&rotate=0&theme=white [in Russian].
6. Quetelet, A. (1866). *Sotsialnaya sistema i zakony, eyu upravlyayushchie* [Social system and the laws governing it]. Saint Petersburg: Izdanie N. Polyakova i K. Retrieved from https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003577415/ [in Russian].
7. Mayer, H. (1899). *Zakonomernost v obshchestvennoy zhizni. Teoriya statisticheskogo metoda. Statistika narodonaseleniya. Npravstvennaya statistika* [Regularity in public life. Theory of the statistical method. Population statistics. Moral statistics]. (N. N. Romanov, Trans.). A. I. Chuprov (Ed.). Moscow [in Russian].
8. Korolev, M. A. (Ed). *Statisticheskii slovar* [Statistical dictionary]. (2nd ed.). Moscow: Finance and Statistics [in Russian].
9. Chekotovskyi, E. V. (2016). *Statystychni metody. Istoriia i teoriia* [Statistical methods. History and theory]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
10. Chekotovskyi, E. (2011). *Istoriia statystychnoi nauky* [History of statistical science]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
11. Shikhantsov, G. G. (2001). *Kriminolohiya* [Criminology]. Moscow: Zertsalo-M [in Russian].
12. Friendly, M. (2022). The life and works of André-Michel Guerry. *Sociological Spectrum*, 42, 4–6, 233–259. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/02732173.2022.20784501-27>
13. Yanson, Yu. E. (1871). *Napravleniya v nauchnoy obrabotke npravstvennoy statistiki. Vvedenie v sravnitelnyu npravstvennyu statistiku*. [Direction in the scientific processing of moral statistics. Introduction to the comparative moral statistics]. (Vol. 1. Kettle – Vagner, Dyufu – Gerri). Saint Petersburg: Tipografiya K. Vulfa [in Russian].
14. Yanson, Yu. E. (1913). *Teoriya statistiki* [Theory of statistics]. Saint Petersburg: Izdanie Yuridicheskogo Knizhnogo Magazina N. K. Martynova [in Russian].
15. Ploshko, B. G. & Eliseeva, I. I. (1990). *Istoriya statistiki* [History of Statistics]. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].

E. V. Galytska,

PhD in Economics, Professor,

Professor of the Department of Finance,

National University of Kyiv-Mohyla academy,

E-mail: eleonora.galytska@ukma.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4155-6921>

Moral Statistics: Historical Aspect

The origins of moral statistics (in the modern sense, criminal statistics) are considered. The concept of moral statistics is revealed, criminological ideas and judgments in the writings of ancient thinkers and in the process of formation and development of criminological research are considered.

It is noted that 2022 marks the 220th anniversary of the birth of one of the first and most prominent figures in the field of criminal statistics, the outstanding French statistician A. Guerry, who introduced the concept of moral statistics into scientific circulation. The stages of his life path and scientific heritage are highlighted,

in particular, his contribution to the development of the mentioned issues. Emphasis is placed on the first attempts at statistical research of phenomena and processes in the field of moral statistics.

The role of A. Kettle as the founder of a new statistical school, his influence on statistical science and statisticians of the 19th century, and his contribution to the development of issues of moral statistics are determined. Thanks to the empirical research of a scientist who considered crime as an objective social phenomenon, a sociological direction in the study of crime was formed, and statistical methods began to be widely used.

The contribution of A. Wagner to the development of the theory of statistics, one of the ardent followers of A. Kettle, is considered. He, using the so-called moral analytics, considered human behavior from the point of view of psychological motives based on suicide statistics. Emphasizing the analytical value of the statistical table, A. Wagner tries to explain how the table makes it possible to establish causal relationships between phenomena.

Using the statistical data of moral statistics, O. F. Ettingen made a significant contribution to the development of theoretical and methodological issues of statistics. The author provides absolute data on suicides (on average over a five-year period) in France for the periods: from 1826–1830 to 1856–1860 and draws appropriate conclusions, while justifying the importance and value of using both relative and average statistical indicators in studies of social and ethical phenomena.

H. Mayer also made his contribution to the development of this issue. Using the materials of his statistical studies, he paid attention to the patterns of social phenomena, in particular when studying crime statistics, which made it possible to draw reasonable conclusions.

A supporter of the sociological direction of the development of statistics as a science, P. Dufo believed that the object of statistical research is moral (social) facts, studied the application of the observation method in the moral and political sciences.

Key words: *moral statistics, criminological ideas and judgments, criminological studies, crime, statistical indicators.*

Бібліографічний опис для цитування:

Галицька Е. В. Моральна статистика: історичний аспект. *Статистика України*. 2022. № 3–4. С. 174–181. Doi: 10.31767/su.3-4(98-99)2022.03-04.17

Bibliographic description for quoting:

Galytska, E. V. (2022). *Moralna statystyka: istorychnyi aspekt* [Moral Statistics: Historical Aspect]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 3–4, 174–181. Doi: 10.31767/su.3-4(98-99)2022.03-04.17 [in Ukrainian].